

ALEVİ-BEKTAŞI GELENEĞİNDE DÂRDAN İNDİRME CEMİ VE BU CEMİN TOPLUM YAŞAMINDAKİ ÖNEMİ

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN*

Özet

Dârdan indirme cemi, Alevi-Bektaşî geleneğinde Hakk'a yürüyen bir kişinin, yakınları aracılığıyla geride kalanlarla helalleşmesi, onların rızasını alması temeline dayalı bir cemdir. Böylelikle ölen kişinin ruhunun rahat ve huzura kavuşacağına inanılmaktadır. Günümüzde sosyo-kültürel hayatta meydana gelen değişimler, dârdan indirme cemini olumsuz yönde etkilemiştir. Dinî lideri bulunan kırsal çevrelerde bu cem düzenlenmeye devam etmektedir. Ancak şehir merkezlerinde taliplerin bir arada toplanmasının zorluğu, ekonomik açıdan sıkıntı yaşamaları, ayrıca üzerlerinde dinî açıdan bir kontrol mekanizmasının kurulamaması nedeniyle dârdan indirme cemi düzenlenememektedir. Oysaki Alevi-Bektaşî geleneğinde bireysel ve toplumsal huzuru sağlama açısından bu cemin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu makalede Alevi-Bektaşîlerin ölen bir canın ardından düzenlemekle yükümlü olduğu dârdan indirme cemi ele alınıp incelenmiştir. Çalışmamızda öncelikle gelenekteki ölüm ve ruh ile ilgili inanışlar üzerinde durulmuş, ardından yazılı ve daha çok sözlü kaynaklardan yararlanılarak dârdan indirme cemi hakkında bilgi verilmiştir. Cemin geçmiş dönemlerdeki şekliyle günümüzdeki düzenleniş şekli arasında karşılaştırmalarda bulunulmuştur. Çalışmamızın sonunda bu cemin toplumsal düzeni sağlama açısından günlük yaşamdaki anlam, önem ve işlevi konusu açıklığa kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevi-Bektaşî cemleri, ölüm ritüelleri, dârdan indirme cemi, lokma cemi, razılık alma erkânı

DÂRDAN İNDİRME CEM IN TRADITION OF ALEVI-BEKTASHI AND THIS CEM'S IMPORTANCE IN COMMUNITY LIFE

Abstract

In Alevi-Bektashi tradition, dârdan indirme cem is a kind of cem, based on giving a moribund person's blessings via his/her relatives to other people who are alive and gaining their consent. Thus, it is believed that dead person's spirit will obtain comfort and peace. Today, the changes in socio-cultural life have adversely affected the dârdan indirme cem. In rural environment which has religious leaders, this cem has been continued to be organized. But dârdan indirme cem has not been organized because of the difficulty of gathering together talips in city centers, having economical distress, and also the inability to establish a religious control mechanism on them. However, this cem has an important role in the tradition of Alevi-Bektashi in terms of providing individual and social peace. In this article, dârdan indirme djemi, which Alevi-Bektashi community is responsible for organizing after a person's

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/Türkiye, nilciblak@gmail.com

death, is discussed and examined. In our study, the traditional beliefs related to death and spirit are primarily emphasized, then information about dârdan indirme cem is given with reference to written sources and living members of the society. Comparisons between the past and present forms of cem arrangements are made. In conclusion, this study includes clarifications about the daily life meaning, importance and functions of this cem in terms of achieving social order.

Keywords: Alevi-Bektashi djems, death rituals, dârdan indirme cem, lokma djemi, erkân of receiving blessings

Giriş

Tasavvuf geleneğine göre insan, evrendeki varlıkların en mükemmeli olarak kabul edilmiş ve özellikle de vahdet-i vücûd anlayışında insanın bu özellikleri öne çıkartılarak bir insan-ı kâmil anlayışı geliştirilmiştir. Buna göre Allah, fiil ve isimleri ile bilinmektedir. Bunların tecelli ettiği alan ise varlık ve olaylardır. İnsan ise, varlığın hem çekirdeği yani özü hem de meyvesidir. Aynı zamanda insan kemal mertebesine ulaştığında Allah'ın zat, sıfat ve isimlerinin en mükemmel şekilde tecelli ettiği yani bütün ilahi kemal manalarını kendisinde gerçekleştirdiği bir varlık olmaktadır. Bir başka yönüyle insan Tanrı'dan gelmiş ve tekrar Tanrı'ya dönebilecek yegâne varlıktır. Buna göre insan, ruh ve beden olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Beden ölümlü, ruh ise ölümsüzdür. İnsan söz konusu ölümsüz özelliği dolayısıyla Tanrı'dan bir öz taşımakta olup ancak nefsini terbiye edebildiği taktirde insan-ı kâmil aşamasına ulaşarak aslına dönebilecektir.

İnsanla ilgili bu inanış Alevi-Bektaşî geleneğinde de yaygındır. Nitekim Alevi-Bektaşîlere göre varlıklarda, Tanrı'nın herhangi bir sıfatı tecelli etmiş iken insanda bütün sıfatları bir arada belirlemiştir. Dolayısıyla insan bütün Tanrı sıfatlarına ve onun zatına mazhurdur. Bununla birlikte insan bu aşamaya birden bire değil de bütün varlıklardan geçerek evrenden süzülerek gelebilmiştir. İnanışa göre ruh, içinde bir kuş hapseden kafes gibi olup her daim aslına ulaşmak için çaba sarf etmektedir. Bu nedenle olgunlaşmış bir ruha sahip eren için ya da Hakk'a ulaşmış kişi için artık geriye dönme, ayrılık azabı çekme söz konusu değildir. Hakk'a yürüyen kişinin aslına kavuştuğuna inanıldığı için gelenekte "Rûh-ı revânî şâd ü hurrem olsun." denilmesi, aynı şekilde aslına kavuşmamış hâlâ ayrılık acısı çeken, seyrini devam ettiren bir ruh için ise "Devri âsân olsun." ifadelerinin kullanılması bu düşünceyi açıkça gözler önüne sermektedir (Noyan, 1995:343-344).

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde de insanın Tanrı'dan gelip tekrar aslına döneceği düşüncesinin yaygınlığı tespit edilmiştir. Nitekim Mikat Dede ve Hüseyin Baba bu dünyada iyi amellerde bulunmuş, yolun gereklerini yerine getirmiş kişilerin sonunda insan-ı kâmil olma mertebesine ulaşarak Hakk'a kavuşacakları, ancak ameli bozuk olanların ise ruhlarının belki bir hayvan donunda tekrar bu dünyaya geleceği

ve özlerni temiz tutmadığı sürece de ruhun hep insan dışı bedenlerde vücut bulacağı, bu şekilde cezasını çektikten sonra tekrar insan bedenine sahip olarak hayat bulacağı ve aslına bu şekilde ulaşabileceği bilgisini vermişlerdir. Buna bağlı olarak asıl ölümsüz olanın ruh olduğu, kişi öldüğünde ruhunun don değiştirdiği, seyrini tamamlayana kadar da farklı bedenlerde vücut bulabileceği vurgulanmıştır (K.4, K.5).

Alevi-Bektaşî geleneğinde insan ve ruh ilişkisiyle, buna bağlı olarak ölüm ve ölümden sonraki yaşamla ilgili inanç ve pratiklerin kaynağını sadece tasavvuf düşüncesiyle açıklamak mümkün değildir. Bunun yanı sıra söz konusu değerlerin İslamiyet öncesi eski Türk inançlarının, yerleşik Anadolu kültürünün ve İslamiyet'in etkisiyle yeni yurt Anadolu'da yeniden yorumlanan halk kültürü ürünleri olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Alevi-Bektaşîlerdeki ölüm düşüncesi, farklı inanç ve kültürel kaynaklardan beslenerek kendine özgü bir yapı kazanmıştır.

Çalışmamızın bundan sonraki aşamasında Alevi-Bektaşî geleneğindeki ölüm düşüncesinden yola çıkılarak dârdan indirme cemi ele alınıp incelenmiştir. Söz konusu cemle ilgili olarak yazılı kaynaklarda birbirini tamamlayıcı bilgiler verilmiştir (Oytan, 1948: 166-167; Noyan, 1995:345-346; Er, 1998: 123; Fıçlalı, 2006: 270-271). Ancak bu çalışmalarda cemin sosyo-kültürel hayattaki değişimlerden nasıl etkilendiği, kırsal çevreyle şehir ortamlarındaki uygulanış şekli ve topluluk içerisindeki işlevleri üzerinde durulmamıştır. Bu düşünceden hareketle makalede, öncelikle hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan yararlanılarak dârdan indirme cemi ayrıntılı olarak tanıtılmaya, geçmişten günümüze devam ettirilmeye çalışılan bu erkânın mevcut durumu, topluluk içindeki önem ve rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Alevi-Bektaşîlikte Dârdan İndirme Cemi

Alevi-Bektaşî geleneğinde ölen bir kişi için “öldü” denilmez, bunun yerine “Hakk’a yürüdü, dünyasını değiştirdi, don değiştirdi, kalıp değiştirdi” gibi ifadeler kullanılır (K.1, K. 2, K. 3, K. 4, K. 5). Bu ifadelerde Allah'ın kendi nurundan yarattığı insan, ölüm olayıyla ruhu bedeni terk ettiğinde aslına döneceği, yani Hakk'a kavuşacağı düşüncesi yatmaktadır. Buna göre Hakk'a yürümek de kişinin biçimden kurtulup özüne dönmesini karşılayan bir deyimdir. Ölümle birlikte kişinin don ya da kalıp değiştirmesi ise ruhun bir bedenden bir başka bedene geçebileceği düşüncesini vurgulamaktadır.

İnanışa göre ölen bir canın Hakk'a ulaşabilmesi için dünyaya ilk geldiğinde özünde taşıdığı temizliğe tekrar kavuşması gerekmektedir. Bu arınmayı gerçekleştirmek ve üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk'a kavuşabilmek için ölen kişinin yakınları ya da musahibi tarafından bütün canların katılımıyla dedenin huzurunda “dârdan indirme – dârî çekilme” adı verilen bir tören yapılır. Bu yolla Hakk'a yürüyen canın, alacağı - vereceği halledilip kurbanı da yenilerek üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk'a yürümesi sağlanmış olur (Er, 1998: 123).

Sözlü kaynaklardan görüşme yöntemiyle elde edilen bilgiye göre dârdan indirme cemi, ölen kişinin hayattayken herhangi bir talibe borcu olup olmadığının belirlenmesi, eğer borcu varsa bu borcun yakınları tarafından ödenmesi ya da ölene karşı herhangi bir kırgınlığı, dargınlığı olanların geride kalanlarla helalleşmeleri, haklarına razılık göstermeleri esasına dayalı bir cemdir. Söz konusu ceme kimi yörelerde “dârdan indirme erkânı” (K.1, K. 3), “lokma cemi, lokma erkânı, razılık alma erkânı” (K. 2, K. 4) adının verildiği tespit edilmiştir. Gelenekte Hakk’a yürüyen canın, Tanrı katında hayattayken yaptıkları dolayısıyla sorgulanacağı, bu anda sıkıntı içinde olabileceği inancı olduğu için yapılan ceme ölen canı içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarmak amacıyla “dârdan indirme cemi ya da erkânı” denilmiştir. Lokma ise ölen kişinin ardından verilen yemek olup “lokma cemi ya da erkânı” da söz konusu cemi karşılamak için kullanılmıştır. Cem için “razılık alma erkânı”nın kullanılması ise ölen kişinin yakınlarının ölen can için geride kalanlardan razılık almaları, bir yönüyle helallik almalarıyla ilgilidir.

Dârdan indirme ceminin, ölüm olayının ardından 7. ya da 40. günde hazırlanan yemekte yahut bu süre içindeki bir akşamda mutlaka yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde alacaklı olan ya da kendisinden razılık alınmayan varsa bu kişinin hakkını helal etmeyeceği için ölenin yattığı yerde rahat olmayacağına, Hakk’ın huzuruna kul hakkı yemiş olarak çıkacağına inanılmaktadır. Diğer taraftan cemin geciktirilmesi alacaklı olanların haklarını alma konusunda, geçen zamanla birlikte cenaze sahiplerinin borcu üstlenmeme ihtimalini beraberinde getirebileceği düşüncesiyle, muhtemel bir sıkıntı da yaratabilecektir.

Dârdan indirme cemiyle ölenin maddi manevi tüm yükümlülükleri ortaya dökülür. Eğer kişi, birine borçlu olarak Hakk’a yürümüşse bu borç öncelikle ailesi tarafından, ailesinin maddi durumu elverişli olmadığı durumlarda musahibi, söz konusu ahiret kardeşi de uygun değilse istekli kişi ya da kişilerin yardımıyla alacaklıya verilir. Hak sahibi borcunu almadıkça rızalık sunmayabilir, o nedenle mutlaka bu cemde ölenin yükümlülükleri yerine getirilmeye çalışılır. Hakk’a yürüyen ile herhangi bir kırgınlığı, dargınlığı ya da kişisel bir sorunu olanlar da tüm cemaatin huzurunda rahatsızlıklarını dile getirir, buna bağlı olarak ölenin yakınları bu kişi ya da kişilerin de rızasını alır (K. 3, K. 5).

Dârdan indirme cemi, “dârdan indirme erkânı” adıyla M. Tevfik Oytan’ın 1948 yılında yayınlanan “Bektaşiliğin İçyüzü” başlıklı kitabında da tanıtılmıştır. Çalışmamızda söz konusu cemin geçmiş ve günümüzdeki şeklinin ortaya konulabilmesi için Oytan’ın eserinden de yararlanılmıştır. Adı geçen eserde bu cemle ilgili aşağıdaki bilgiler bulunmaktadır (1948: 166-167):

Bu erkân bir (âyin-i ruhani)dir. Ölen bir can’ın, eş ve dostlarıyla, alış veriş yaptığı insanlarla helâllaşmadan ölmüş gibicesine hareket edilerek sağlığında nasıl bu erkânı ifa edegelmiş ise, vefatından sonra da onun istirahat-ı ruhu için, vârisleri tarafından (dâr’dan indirme) erkânı açtırılır.

Bu erkân açılış tarzı da tıpkı baş okutma, ikrar verme meydanlarında olduğu gibidir. Meydan açılınca ölen canın yerine, onun veli veya vasileri dâr-ı mansure dikilirler ... Müteveffa namına (ağrınmış, incinmiş, gücenmiş kimseler varsa, dile gelsin, bile gelsin, hakkını talep eylesin, Allah eyvallah) diye tercüman okurlar.

Şayet merhumun şuna buna ödenmemiş borcu kalmışsa ve alacaklı çıkan olursa varisler ödemeği kabul ederler. Alacaklı zuhur etmezse bütün aynı cem:

-Öz gönül birliğiyle, biz suçlarından vaz geçtik, Allah da affetsin, ruhu şâd olsun, Hak erenler yardımcısı olsun.

derler ve bunu tevsik için de hep birden eğilip yer öperler.

Bu erkânın masraflarını, tabiidir ki ölen adamın veya kadının terekesine konanlar temin ederler.

Zâkirler, ölünün ruhunu taziz yollu nefes ve düvazlar okurlar ...

Bu bilgilere ek olarak Bedri Noyan; dârdan indirme ceminde lokmaların yenilmesi sırasında cemi yöneten pirin, bir tabak içerisindeki pilavdan canlara sıra ile birer kaşık kendi eliyle verdiğini ve her kaşıkta “Hakk’a yürüyen kardeşimiz ... ’ın rûh-ı revâmî şâd ü hürrem olsun.” dediği bilgisini de eklemektedir. Pilavdan kendisine verilmesini bekleyen canlar, kaşıklarını beraberlerinde getirmekte ve söz konusu ceme “lokma töreni, lokma erkânı” adı da verilmektedir (Noyan, 1995: 345-346).

Alevi-Bektaşî geleneğinde “baş okutma” adı verilen ve içeriği bakımından “görgü cemi”ne benzeyen bir erkân vardır. Burada topluluk mensubu her canın yılda bir kez mürşidin öncülüğünde ve tüm taliplerin huzurunda sorgudan geçirildiği, cemaatten razılık alındığı, bir başka deyişle helallik alındığı, eğer varsa suçlarının ortaya çıkartılarak kendisine herhangi bir cezanın verildiği görülmektedir (Fıçlalı, 2006:270-271). Tefvik Oytan’ın, ilk paragrafta her canın hayattayken mutlaka katılmakla yükümlü olduğunu belirttiği cem söz konusu “baş okutma cemi” olup ölen kişi için de sanki hayattaymış gibi aynı amaçla dârdan indirme cemi düzenlenmektedir.

Çalışmamıza konu edindiğimiz dârdan indirme cemi günümüzde de benzer şekilde uygulanmakla birlikte sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre cemin daha ayrıntılı şekli şöyledir:

Alevi-Bektaşîlikte Hakk’a yürüyen kişinin öncelikle bağlı bulunduğu ocaktan mürşidi, sonra musahibi, yakınları, akrabaları, arkadaşları, komşuları, kısacası yakın ya da uzak tüm tanıdıkları “dârdan indirme cemi”ne davet edilir (K. 1, K. 6). Bununla birlikte söz konusu ceme ölenin musahibinin mutlaka katılması gerekmektedir. Çünkü birbiriyle musahipli iki çift yani dört can her türlü konuda birbirlerine kefil olmuş, birbirlerinden sorumlu olduklarına dair ikrar vermişlerdir. Bu ikrar içlerin-

den birinin ölümü halinde de hayatta kalanlar tarafından devam ettirilmeli, geride kalanlar ölenin her türlü suçunu, hatasını, borcunu telafi etmelidir. Aksi halde musahipliğin gerekleri yerine getirilmemiş kabul edilmektedir (K. 3).

Cenaze sahipleri bu cemin kurbanını hazır eder, mürşit kurbanın duasını verir, görevlisi kurbanı tığlar ve pilavla beraber yemeğini pişirir (K.1).

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra mürşit ve ceme katılan herkes büyük bir odada toplanır, mürşit baş köşede olmak üzere halka şeklinde oturulur. Mürşidin izniyle erkân açılır yani süpürgeci meydanı süpürür, ibrikta mürşit onun sağında ve solunda oturan üç büyükten başlamak üzere ceme katılan herkese el suyu dağıtır. Ardından görevlisi postu meydana getirir, delilci çerağ uyarır (K. 1, K. 2, K. 4). Mürşit “Edep erkân, mümine nişan, sukût-ı lisan” deyip herkesi dizüstü oturma pozisyonuna davet eder. Ardından ölenin yakınları ya da kimi yörelerde musahibi mürşidin huzurunda dâr’a durur. Mürşit, öncelikle cemin düzenlenme nedenini açıklayıp meydana gelen canları tanıtır ve cem için cemaatten izin ister. Cemaat de “Hak cemdedir.” diyerek mürşide yetki verir. Cem için cemaatin izninin alınması ve cemaatin de izin verdiği anlamına gelen cevabı karşılıklı üç kez tekrar edildikten sonra mürşit “Bilindiği gibi ... can Hakk’a yürüdü. Daha önce bu can ikrar ehliydi. İkrarı vardı. Bizim ocağımıza, bizim adımıza, Hakk’a söz vermişti. Hakk’a yürüdüğü için onu bu mesuliyetten kurtarmak bize düşer. Varsa bir hakkınız dile gelsin, bile gelsin, hakkını talep etsin. Herkes istediğini, hakkı varsa özgür bir şekilde talep etsin. Tartışalım, konuşalım, ortaya koyalım, eğer kırgınlık, dargınlık varsa onu telafi etmek için elimizden geleni yapalım ki Hakk’a yürüyen can da kurtulsun, rızasını alsın.” şeklinde bir açıklamada bulunur (K. 3). Bu yolla ölen kişiden herhangi bir alacağı olan, ölene karşı kırgınlığı, dargınlığı olan varsa sorununu herkesin önünde açıkça dile getirmesi istenir. Alacağı olan kişiler elini kaldırır, üç adım ilerler ve niyaz edip “Hü erenler, sevgili pirim, sevgili cemaat! Benim bir sitemim var.” der. Burada sitem kelimesi önemlidir. Şikâyet veya dava kelimesi yerine sitem kullanılır. Alacağı olan kişi “Benim ... dan alacağım var ve şu anda ihtiyacım var. Hak için neye razı olursanız ben de ona razı olurum” der (K. 1). Bu meydan Hak meydanıdır, hiç kimse yalan söylemez, her konuşulan doğrudur. Buna bağlı olarak mürşidin huzurunda bulunan ölenin yakınları ya da musahibi belirtilen borcu ödeyeceklerine dair tüm cemaatin şahitliğinde söz verir. Aynı şekilde ölene karşı herhangi bir kırgınlığı dargınlığı olanlar da mürşitten izin alarak bu durumu açıklar, ardından bu candan da razılık alınır. Ölen kişiden herkes razı ise bütün canlar, “Öz gönül birliğiyle cümlemiz hakkımızı helal eyledik. Allah erenler de affetsin, ruhu şad olsun. Hak erenler yardımcısı olsun.” diyerek hep birlikte yere niyaz eder. Böylelikle herkes karşılıklı razı olduğunu belirttikten sonra mürşit “Eyvallah, Hak cümlelizden razı olsun.” der ve gülbank çeker, on iki imam, on dört masum u pak ve on yedi kemerbest’i zikreder, Hakk’a yürüyen canın adını anarak onun için tığlanan kurbanın ve okunan duaların kabul olmasını ister. Cemat toplu halde yere niyaz eder. Ardından sazandar ya da sazandarlar Alevi-Bektaşî

geleneklerinin önde gelen Hak âşıklarının nefeslerini, çeşitli miraçnâmeleri vb. saz eşliğinde söyler, isteyen canlar semah döner, mürşit bu hizmetlerin duasını verir. Daha sonra sofracı, mürşidin izniyle sofraları serer, yemekten önce mürşit duasını verir, ardından topluca yemek yenilir. Mürşit, sofraya duasını okur. Süpürgeci tekrar meydana süpürür, gözcü meydana gelir, tek başına ya da diğer hizmet sahipleriyle beraber dâr'a durur ve mürşitten hayırlı alır. Hayırlıdan sonra hizmet sahipleri yere niyaz edip yerlerine geçer. Cem mürşidin gülbankıyla son bulur (K. 1, K. 2, K. 3, K. 4).

İnanışa göre dirinin kefilisi Allah, ölünün kefilisi ise diri yani evlatlarıdır. Bir canın aniden Hakk'a yürümesi onun yakınlarıyla, tanıdıklarıyla helalleşmeden gittiği, dargın olduklarıyla barışmadan göçtüğü ihtimalini de beraberinde getirir. Bu durumda ölenin kefillerinden yani dirisinden hesap sormak zaruri hale gelmekte ve eşi, çocukları ya da en yakınları hak meydanında dâr'a durmaktadır. Gelenekte dâr hizmetinin Fatma Ana'dan kaldığına dair bir rivayet de vardır. Konuyla ilgili bir dedenin verdiği bilgiye göre, Fatma Ana öldükten sonra bir gün evlatlarının rüyasında görünmüş ve onlara "Evlatlarım, ben komşunun birinden bir iğne almıştım, ama bu iğneyi kimden aldığımı bilmiyorum, şimdi cennetteyim, ancak bu durum beni rahatsız ediyor. Eşi, dostu, konu komşuyu toparlayın ve benim adıma elinizden ne geliyorsa onlarla helalleşin." der. İnanışa göre bu olayın ardından ölenin yakınları helalleşme esasına dayalı "dârdan indirme cemi"ni düzenlemeye başlamıştır (Karakuş, 2010:384).

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız bu cem, Alevi-Bektaşî geleneğinde mutlaka yerine getirilmesi zorunlu bir cemdur. Bu nedenle daha önceleri her cenaze sahibi ölen yakını için dârdan indirme cemi'ni düzenlemiş, söz konusu yükümlülüğünü yerine getirmediği takdirde ise yolun gereklerine uymadığı, kul hakkına saygı göstermediği gerekçesiyle toplum tarafından dışlanmıştı. Aynı şekilde Hakk'a yürüyen can da söz konusu cemin yapılmaması durumunda kul hakkını yemiş olarak gideceği, bunun ise en büyük suç sayılması sebebiyle Hak katında rahat edemeyeceği inancı yaygındır. Bu sebeple tüm talipler bu görevini yerine getirmeye çalışmış; mürşit, dede ya da baba'lar da mutlaka ölenin ardından cemin düzenlenmesi için canları irşat etmeyi bir görev bilmişlerdir (K. 3).

Günümüzde ise dârdan indirme ceminin kırsal çevrelerde düzenlenmekle birlikte özellikle köyden şehre göç eden talipler arasında düzenlenemediği, mürşidin ya da rehberin ise şehir merkezinde dağınık vaziyette yaşayan canları artık takip edemediği gözlenmektedir. Köy ortamında herkes birbirini tanımakta, birbirlerinin dinî yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunda bilgi sahibi olmaktadır. Dolayısıyla rehberin topluluk mensuplarını denetlemesinde talipler de yardımcı olmakta, bildiklerini "baş okutma" ya da "görgü cemi"nde dile getirebilecekleri için toplum içerisinde bir kontrol mekanizması kendiliğinden kurulmaktadır. Ancak aynı şeyi şehir ortamı için söylemek mümkün değildir. Kaldı ki talipler de zaten yolun gereklerini eskisi gibi yerine getiremediklerini kendileri de açıkça dile getirmektedir.

Yaşanan değişimin temelinde ülke genelinde girilen ulaşım ve eğitim politikaları, bunun sonucu olarak Alevilerin dış dünyaya daha fazla açılabilme imkânı bulması yatmaktadır. Bu süreçte köyden kente göç dalgası başlamış, göçle birlikte ise Aleviler şehir yaşamını yakından tanımaya ve bu yaşama ayak uydurmaya başlamıştır. Şehir ortamında ise yolun gereklerinin yerine getirilmesi noktasında bazı değişimler söz konusudur. Bir başka deyişle göç, toplum içerisinde sosyal ve ekonomik açıdan değişimler yaratmakla birlikte Alevi geleneğinin kendine has törelerinin uygulanması açısından da birtakım dönüşümler meydana getirmiştir (Subaşı, 2002:101). Öncelikle şehir ortamında topluluk mensuplarının eğitim-öğretim seviyesinin artmasına paralel olarak yeni nesil arasında temel öğretilerin, dede ve dedelik kurumunun eleştirilmeye başlanması; yaşam tarzının köydekinden tamamen farklılaşarak apartman dairelerinde, kimi zaman da topluluk mensubu olmayanlarla aynı ortamlarda yaşama şeklinin başlaması; her şeyden önemlisi de şehir ortamında birçok kişinin ekonomik sıkıntı çekmesi ve taliplerin kendi ailelerinin geçimini bile güçlüğüle sağlayabilmesi, dolayısıyla içlerinde bir cemin masraflarını kaldıramayacak durumda olanların artması vb. sebepler Alevilerin kendine özgü töre, tören ve dinî inanışlarını uygulama konusunda önemli sorunlar yaratmıştır.

Bu değişimlerden ölüm sonrası düzenlenen dârdan indirme cemi de etkilenmiş, söz konusu cem genellikle kırsal çevrelerde yaşatılır hale gelmiştir. Şehir yaşamında ölen kişinin ardından 3, 7, 40 ve yıl yemekleri verilmekle birlikte dârdan indirme ceminin düzenlenemediği yine kaynak kişiler tarafından elde edilen bilgiler arasındadır. Bununla birlikte söz konusu cemin yapılabildiği kimi yerlerde ise geçmişe göre bazı farklılıklar da söz konusudur. Nitekim gelenekte bu cem için mutlaka bir kurbanın tıglanması gerekirken günümüzde maddi durumu elverişli olmayan bazı taliplerin kurban yerine kömbe, tatlı ya da herhangi bir yemek de hazırlayabildikleri ve bunu canlara ikram edebildikleri görülmektedir (K. 1, K. 2, K. 3).

Sosyo-kültürel yaşamdaki gelişmelerin Alevi-Bektaşî geleneğindeki birtakım dinî inanışların, cemlerin uygulanmasında değişimler yaratmakla birlikte, dârdan indirme ceminde de olduğu gibi geçmişten günümüze söz konusu cemler toplum yaşamında birtakım önemli işlevleri üstlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde dârdan indirme ceminin hem bireysel hem de toplumsal iç huzuru sağlama gibi bir görevi yerine getirdiği görülmektedir.

Bilindiği üzere insanoğlunun en büyük isteği mutlu bir yaşam sürdürmektir. Bu da öncelikle kişinin iç huzuru sağlanmasıyla elde edilebilecek bir durumdur. İç huzuru yakalayanlar hem kendileriyle hem de çevresindekilerle uyumlu, barış içinde ilişkiler kuracaklarından bu tür insanların fazlalığı toplumsal huzuru da beraberinde getirecektir. Bu bağlamda dârdan indirme cemi, toplum yaşamında büyük bir boşluğu doldurmuştur. Öncelikle ölüm olayıyla birlikte bir yakını, sevdiğini kaybeden-

ler ölen kişinin öte dünyada rahat etmesini arzu etmektedir. Bunu sağlayabilmek için de ölüm sonrası çeşitli inanç ve pratiklere yönelmişler, gelenekte cenaze sahiplerine düşen görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda ölen kişinin hayattayken geride kalanlara herhangi bir borcunun ya da diğer canlarla bir kırgınlık yaşayıp yaşamadığının belirlenmesi, bu kişilerle helalleşilmesi, dolayısıyla ölenin Hak katında rahat ettirilmesi düşüncesiyle dârdan indirme cemini yerine getirilmesi temel görevlerden biri sayılmıştır. Cemin yerine getirilmemesi durumunda ise hem ölen kişi Hakk'ın huzurunda sonsuza kadar sıkıntı çekecek hem de ölenin yakınları bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmediği için yaşamı boyunca vicdan azabı duyacaktır. Böylelikle bireyin iç huzursuzluğu artacak, bu da ister istemez çevresine yansarak toplumsal huzuru da etkileyecektir.

Ölen kişinin sembolik olarak yakınları aracılığıyla Hak meydanında dâr'a durup sorgudan geçirilmesi ve bu yolla tüm canlardan razılık alınması kişiyi üzerine düşen görevi yerine getirdiği için psikolojik olarak rahatlatacaktır. Diğer taraftan bu yolla toplum içindeki anlaşmazlıklar, dargınlık ya da kırgınlıklar mürşit, dede ya da baba aracılığıyla çözüme kavuşturulmaktadır. Kişiye kul hakkının yenmemesi gerektiği öğretilmektedir. Bu tür kuralların bulunduğu bir toplum yapısında kişinin bilerek ya da isteyerek bir suç işleminin de önüne geçilmekte, herkesin birlik ve beraberlik içinde yaşayacağı bir ortam sağlanmaya çalışılmaktadır. Bir başka deyişle söz konusu cem aracılığıyla talipler, toplum içi yaşam ve davranış biçimleri hakkında bilgi sahibi olmakta ve bunları benimseyerek uygulamaları sağlanmaktadır.

Sonuç

Alevi-Bektaşî geleneğindeki dârdan indirme cemi, ölüm sonrası ölen kişinin yakınları ya da musahibi aracılığıyla geride kalanlarla hesaplaştığı, helalleştiği, diğer canlardan razılık aldığı bir cem olup ölenin Hak katında huzura kavuşturulması amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Geçmiş dönemlerde her talibin mutlaka yerine getirmekle yükümlü olduğu bu cemde günümüz **sosyo-kültürel** yaşamında meydana gelen gelişmelere, ekonomik sorunlara bağlı olarak şehir ortamında **birtakım** değişimler gözlenmektedir. Bununla birlikte söz konusu cem bugün de özellikle kırsal çevrelerde yapılmaya devam etmekte ve insan ilişkilerini düzenleme, bunları kontrol ederek birtakım değerlerin bireyler tarafından benimsetilmesini sağlama gibi önemli işlevlere sahip bulunmaktadır. Kısacası çalışmamıza konu edindiğimiz dârdan indirme cemi, bireylerin kul hakkına saygı duyma temel düsturu etrafında birlik ve beraberlik içerisinde yaşama, bu değerleri kalıcı hale getirerek toplumsal düzeni sağlama gibi temel bir görevi yerine getirmektedir.

Kaynakça

- ER, Piri (1998), *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ankara: Ervak Yayınları.
- FIĞLALI, Ethem (2006), *Türkiye’de Alevilik Bektâşilik*, İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.
- KARAKUŞ, Eda Nur (2010), “Kütahya Aleviliği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, Y.17, S.56, s. 371-393.
- NOYAN, Bedri (1995), *Bektâşilik Alevilik Nedir?*, 3.b., İstanbul: Ant / Can Yayınları.
- OYTAN, M. Tevfik (1948), *Bektâşiliğin İçyüzü*, 2.b., C.1, İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası.
- SUBAŞI, Necdet (2002), “Türk Modernleşmesi ve Alevilik”, *Folklor/Edebiyat, Alevilik Özel Sayısı-I*, C. VIII, S. XXIX, s. 91-122.

Kaynak Kişiler

Kaynak kişi ile ilgili bilgiler “adı, soyadı, doğum yılı ve yeri, öğrenim durumu, mesleği, medeni hali, ikâmeti ve bağlı bulunduğu ocağın adı” sıralaması göz önünde bulundurularak verilmiştir.

- K. 1:** Battal Erden, 1950, Çakırağa Köyü/Divriği/Sivas, ilkokul, marangoz (ayrıca âşık olup mahlası Âşık Ummanî), evli, Mersin (1995 yılından itibaren bu şehirde ikâmet ediyor), Ağuiçen Ocağı.
- K. 2:** Mehmet Tezerdi (Mehmet Baba), 1956, Savran Köyü/Gölbaşı/Adıyaman, ilkokul, duvar ustası ve çiftçi, evli, Gölbaşı/Adıyaman, Hacı Bektaş Veli Ocağı.
- K. 3:** Hüseyin Karakuş (Dede soyundan gelmekle birlikte dedelik hizmetini yürütmemekte, sadece topluluğun cenaze hizmetlerini yerine getirmektedir. Cemaat kendisine Hüseyin Dede diye hitap etmektedir.), 1963, Kor Köyü/Adıyaman, ortaokul, çiftçi, evli, Adıyaman, Üryan Hızır Ocağı.
- K. 4:** Hüseyin Güvercin (Hüseyin Baba), 1945, Nurhak/Kahramanmaraş, yok, çiftçi ve hayvancılık, evli, Kahramanmaraş, Hacı Bektaş Veli Ocağı (Babagan kolundan).
- K. 5:** Mikat Güler (Miklat Dede), 1943, Karabakır Köyü/ Hozat/Tunceli, ilkokul, dede, Mersin, Ağuiçen Ocağı.
- K. 6:** Tamer Açıklan, 1966, Şarkışla / Sivas, ilkokul, Mersin Üniversitesi’nde kantin görevlisi, evli, Mersin (Ailesi 1966-1967’de önce Adana’ya sonra 1974’te Mersin’e göç etmiş), Ağuiçen Ocağı.